

Ókeresztény irodalom, az egyházatyák

Kr. u. II-V. század

- Ambrosius Aurelius (Szt. Ambrus). 340, Trier, - 397. Az ókeresztény műköltészet megalapozója, keresztény hitre való áttérése után Mediolanum (Milánó) püspöke. Az új tartalom és az antik forma összeegyeztetése. A *himnuszokat* bevezeti a nyugati liturgiába, metrikus formába önti, 8 strófából álló négyes jambikus sorokba (jambikus dimeter); *ambroziánus-vers*.

A himnuszok az óegyház népi, közösségi lírája. Eredeti formájuk a ritmikus próza, majd átveszik a rímet. A gnosztikus himnuszok (nyelvük görög, formájuk ritmikus próza, mint a zsoltároknak) továbbfejlesztője. Hosszú időn át ez marad a himnuszköltészet versformája, tartalmuk az imákéhoz közelít.

Érdekesség: Szent Ágostont is ő téríti meg. Működése folytonos védekezés az ariánus eretnenség ellen, melyet Justina császárnő pártfogolt.

Esti ima: (Esti óra a lámpagyújtásra) az éjszaka ne hagyja lelkünket aludni, csak a bűn aludjon el, Istenről álmodjon a szív. A Szentháromság dicsérete, a *doxológia* az utolsó, 8. szakaszban. **Éneke Ágnes vértanúságáról:** e költemény a legrégebb vértanú himnuszok egyike.

A himnuszköltészet tudományát *hymnológiának* nevezzük.

Csoportosításuk: *breviárium* (a kórusban mondott közös imákat tartalmazza; az imák a kánoni *hórák* szerint kísérik végig a napot, háromóránként váltakozva, pl. a déli óra a *vecsernye*, a hajnali a *matutina*);

missale vagy *graduale* (az áldozati énekeket tartalmazza, de tartoznak a különböző körmenetek énekein kívül a *sequentia*k, a legnevezetesebb himnuszfaj);

trópusok (a különálló, már kész szövegekbe beillesztett, többnyire rövidebb, 2-3 strófás költemények);

cantiók (olyan énekek, melyeket az egyház eredetileg nem vett fel liturgikus ménekei közé, de megtúrva mégis bejutottak a liturgiába, tartalmuk sokszor egészen világias).

- Szent Jeromos (Hieronymus): 345, Sridon, -419, Betlehem. Rómában élt és tanult, 5 évig remete Antiokhia pusztájában, 386-ban a Szentföldön telepedett le, itt kezdte el fordítani a **Vulgátát** (jelentése "közzé tett", a Biblia latin fordítása, kanonizált forma) 390-ben. A korszak legtudatosabb Írója. Az aszketikus (önmegtartóztató) mozgalom harcosa. Az irodalmat világmegvetése dacára nagyon fontosnak tartotta. Ő az első egyháztudós, aki megtanult héberül.

- Aurelius Augustinus (Szent Ágoston) 354, Thagaste, - 430, Hippo. Rómában tanít retorikát, 386-ban Milánóban megtér, 396-tól Hippo püsköke. A keresztény antik lezárása, utolsó legnagyobb gondolkodója. Az antikot a lélek önmagáért nem érdekelte. Ágostonnal lezárul az egyházatyák kora.

Vallomások (Confessiones, 397 -400) Műfaja: önvallomás, gyónás, filozófiai elmélkedések, teológiai fejtegetések. Istenhez írja, s könyörög neki, hogy fogadja el ezen áldozatot. Művében az élmény és az alkotás egészen új viszonyát teremtette meg, gyermekkora, manicheista múltja, bűnös ifjúsága, Szt. Ambrus szerepe életében, a *kerti jelenet* – megtér, vége a mű cselekményes részének. A XIII. könyvből álló epikus önéletírás VIII. könyvében található a *kerti jelenet*: a kertben egy fügefa alá heveredve, könnyek között úszva feltette Istennek a kérdést: „Meddig még, Uram?”, s íme, a szomszédos, elhagyatott házból hangot hallott, ének csendült: „*Tolle, lege..Tolle, lege!*” (Vedd föl, olvasd! Vedd föl, olvasd!) Azzal magyarázta a szöveget, hogy mennyei parancs zendült fel, üsse fele a Bibliát, s olvassa el a legelőször a szemébe ötlő fejezetet: „*Nem tobzódásban és részegeskedésben, nem*

bujálkodásban és kicsapongásban, nem civódásban és versengésben, hanem öltések magatokra az Úr Jézus Krisztust és gondozzátok a testeteket a vágyakozásokra .” (Rom.13. 13,14). Eddigi összes kételkedése szertefoszlik, hitjelölt lesz, megtér. Műve 2. részében (X. könyv) nagy és fontos téziseket bizonyít, magyaráz, félig dogmatikus igazságokat. Sóvárgás valami mélyebb tartalomra, megtisztulásra, megváltásra. A 3. rész (XI-XIII. könyv) Ágoston vállalt feladatával, a Szentírás magyarázatának problémáival foglalkozik.

Ágoston fő problémái: a jó és a rossz kérdése, a teremtés, az idő, az emlékezet, szépség és az igazság kérdései. A lélek anyagtalan és halhatatlan. A rosszért az akarat a felelős, mert teljes szabadsággal rendelkezik, és tőle függ, hogy megtartja-e Isten örök törvényét, vagy sem. Ha nem tartja meg, ő maga idézi elő a rosszat. A rossz tehát nem valóságos szubsztancia, hanem a jó hiánya. A szubjektivitást Ágoston teljes mértékben függőnek látja az isteni objektivitástól. Hatottak rá Plotinosz újplatonista nézetei, az Egy- Sok kategóriájában (az ember és a világ meghasonlása: „*a földi élet puszta színjáték.*” –mondja Plotinosz).

Egyéb műve: **Isten országáról** (nagy terjedelmű, apologikus alkotás, a keresztényi történetbölcsélet alapvető műve).

Az ókeresztény kultúra vége: földrajzi okok, a VII. századtól az Iszlám elfoglalja az ókeresztény irodalom őshazáját, Szíriát, Kis-Ázsiát és É-Afrikát. A keleti kereszténység elszakad a nyugattól

A középkor irodalma

1. A hősi középkor

- skandináv hősköltészet: **Edda-dalok**

- bárdok(germán), skaldok (skandináv, Norvégia): hivatásos énekesek, a XI-XII. században lejegyzik a lovagi költészet énekeit

- a sagák Izlandon keletkeztek

- chanson de geste: ófrancia epikus elbeszélő költemények, lovagi, keresztény hőstettekről szólnak, főleg a vándor énekmondók (zsonglőrök) szerezték

- Énekek, hősi eposzok: **Roland-ének** (XI. sz. Nagy Károly; chanson, Roland kürtje, az egyén tragédiáját feloldja a kollektív eszmék diadala; Roland gőgös, megtestesíti lovageszményt, az önfeláldozást, a józanságot, a mértékletességet); **Nibelung-ének** (folytatója a sagáknak, hatott rá a **Chanson de Roland** és más gesták is; ősi germán hősmonda, a németek nemzeti eposza, alsó frank-burgund-keleti gót-hun mondák (Buda és Attila versengése) szövődnek össze, Wagner: **A Nibelungok gyűrűje**, Arany: **Buda halála**); **Cid-ének** (a spanyolok népi eposza XII. század, küzdelem a mórok ellen; Corneille: Cid); **Igor-ének** (XI. század, Igor Szjatoszlavics észak-novgorodi fejedelem sikertelen hadjárata a hunok ellen)

-Udvari lovagi költészet: **Trisztán és Izolda** (alapja kelta mondák; sok változat; kifinomult udvari szerelmi költészet: amor courtoisie; a szerelmesek szembekerülnek a konvenciókkal, a társadalom megkötéseivel), lovagregény (előkelő társaság zárt körében felolvasott epikus műfajú alkotás)

2. Udvari líra, trubadúr költészet

A központi téma a kifinomult szerelem; a trubadúrok terjesztik az *amor courtoisie* eszmét, ami a legelmélyültebb szerelmet fogalmazza meg. Az összes jó tulajdonság forrásának tekintett szerelmet érzékelteti a trubadúr-vers; nőtisztelet, az ifjú nemesnek az úrnő iránt érzett reménytelen szerelme, házasságon kívüli szerelem, *fin'amor*, a lovagnak tettekkel kell bizonyítania szerelmét; nem hangsúlyozzák a testi érzelmeket, titkolt szerelem; az első ismert trubadúr IX. Aquitániai Vilmos. A trubadúrok költészetének sok tanítványa akadt, főleg Németországban. Német követőik a *minnesängerek*. Kiemelkedik *Walther von der*

Vogelweide (a költészetet a bécsi udvarban tanulta, majd Wartburgban él, meghal 1230-ban, költeményeibe már saját élményeit is beleszővi, középutat talált az udvari költészet és a népdal frissessége között, **A hárfaágak csendes árnyán, Ó jaj, hogy eltűnt minden**, dalok),

Wolfram von Eschenbach (fő műve a **Parzival**, amely a Grál-monda elmélyített formája), Gottfried von Strassburg (a Trisztán-mondát dolgozza fel, Trisztán nála a kor Werthere lesz). A XII-XIII. század a francia költészet aranykora, a XIII. század a német minnesängerek kora (a városi polgárság fejlődésnek indul, a céhek elterjedése, a feudális nemesi rend megingása)

3. Vallásos, ferences himnuszok

Assisi Szt. Ferenc (Francesco Bernardone), a ferences rend alapítója, itáliai prédikátor, hittérítő (1182-1226). Vallásos költészete nagy hatással volt a középkori irodalomra, **Naphimnusz**: az olasz nyelvű költészet első nagy alkotása; **Virágoskert, Prédikáció a madaraknak**. Ferencről szóló legendák közül kiemelkedik **A gubbiói farkas** története.

Jacopone da Todi (1230-1306): ferences himnuszköltő, **Stabat Mater** („Állt az anya...”, vagy másképpen: **Himnusz a fájdalmas anyáról**)

4. A középkori dráma alapjai, az újkori színjáték kialakulása

(a görög dráma, a hivatásos komédiások, jokulátorok és a vallásos színjáték keveréke; a fő forrás a vallásos színjáték, ami a középkor végére elvilágiasodott)

misztériumjátékok : liturgikus dráma a XII-XIV. században, Passió-játék; **a Passió misztériuma**; az előadások több napon keresztül játszódtak, először a templomban , majd a vásártéren, a Szentírás nyomán az üdvösség egész történetének bemutatása; a szó a *ministerium* („szent szolgálat”) szóból származik

mirákulumok : regényes cselekményű történet egy-egy szentről, s a hozzá fűződő csodáról –miracle; Jean Bodel: **Szent Miklós-játék**, 1200. körül; a bonyodalmat valami csoda oldja meg

moralitások: allegorikus tanmesék, szereplői allegorikus figurák, pl.: Erény, Jóság, Remény; a jó és a rossz küzdelme, közeli rokonság a passióval; az **Akárki** az ember és a halál örök konfliktusát szemlélteti, filozofikus

középkori vígjáték: *farce* (negatív szereplők ábrázolása, gyakran durva betétek voltak, később tréfás jelenettké fejlődtek, amiket vándorkomédiások adtak elő; állandó alakok: naiv férj, állandó csínytevő, kicsapongó pap, kikapós feleség; a vígjátéki helyzetkomikumot a nyelvi humor egészíti ki; **Pathelin Péter prókátor**)

5. Vágáns líra

Villon: a késő középkor legnagyobb költője, aki két korszak határán élt (1431-1463). Eredeti neve Francois Montcorbier (Párizs, szegény család; apja halála után Gillon de Villon veszi pártfogásába, nevelteti; Sorbonne; diákcsínyekben vesz részt, kalandos természete rossz társaságba űzi: fosztogatások, gyilkosság; *kagylósok*: útonálló bandája; a király (XI. Lajos) kegyelmet ad neki többször is, 1463-ban szintén kegyelmet kap, de 10 évre száműzik, ezen túl semmit sem tudunk róla).

Első költeményei *balladák*, amelyeket átszőnek a paradox értékű ellentétek, túlzó halmozások, ezek fejezik ki a hányattatás érzését („*Folyton nyerek, és vesztes maradok*”).

Fő témái: mindennapi élet, a párizsi lét, a szerelem pusztító erejéről, a halál, az elmúlás motívuma, tűnt idők lovagjai, a társadalomból való kitzasztottság érzése; kikről írt: társairól, előkelő társaságról, gazdag kanonokokról, szép/csúnya asszonyokról, hetyke, kicsapongó nőkről. A **Testamentumban** (1461, tartalma.186 nyolcsoros strófa + 16 *ballada* + 3 *rondó*) a

halál távlatából nézi az életet, a haláltánc motívumot fejezi ki. (*haláltánc*: középkori műfaj, a jellemző figurák egyaránt a halál markában vannak, mindenhatósága egyaránt sújtja a gazdagot, s szegényt, a halál groteszk karneváli hangulatban táncba viszi mindjüket)

Balladái életszerűek, nem a hagyományos retorikai előírásokat alkalmazza. Művei szereplőit animalizálja (pl. az uraságot egy csapos kutyához hasonlítja). A **Testamentumban** (Nagy Testamentumban) mindazokon bosszút áll, akiknek rossz sorsát köszönheti. A megtört művész számol a világgal, csalódik az életben, mintegy végrendeletet ír saját magáról és társadalmáról. E fő művében többet mond saját koráról, mint bármely életrajz. Tudatosan szerkesztett strófák, amelyeket betétversek, lírai kitérők szakítanak meg. A balladák hangvétele változó: vidám, csúfolódó, ironikus.

Filozófiai mondanivalója a kor bizonytalanságát hirdeti: „*Semmiben sem kételkedem, csak a biztos dologban.*” Annyiban még középkori költő, hogy megtartja a rímképleteket, hagyományos formákat, de stílusa már mondanivalójához társul. Költői nyelve nem mesterkéltséget, egyszerű verselést alkalmaz. Műveit végig kíséri az önmagát elemző módszer.

Ellentétek: a blois-i költőversenyre írta (kastélyában az orléans-i herceg kis költői udvart hozott létre az olasz költői udvarok mintájára.) A vers a költő egész életvilágát tükrözi: állandó ellentétek, egyházellenessége és hívő volta, a középkor eszmeisége már kevés számára, helyét nem találása. Igazi népi alkotó, aki otthagyja a tanulást a szabad élet miatt.

Hagyaték (Kis Testamentum, 25 nyolcsoros strófa) a pusztulás és az elmúlás gondolata foglalkoztatja.

Ballada a Vastag Margot-ról, a Szép fegyverkovácsné panasza: az öregség oldaláról mutatja be az elmúlást. **Búcsúballada, Jó tanítás balladája**

Tűnt idők asszonyairól című balladája a szépség, a hatalom semmiivé válását érzékelteti, refrénje: „*De hol van a tavalyi hó?*”

Fordítások: Szabó Lőrinc, Vas István, Mészöly Dezső, Faludy György

Villon vágánsnak mondható (vágánsok: vándordíákok, foglalkozás nélküli klerikusok, kicsapott papok, tekintélyrombolók, lázadói a középkor kötöttségeinek). A vágáns énekek gyűjteménye a **Carmina Burana**, a XII-XIII. században született kétszáznál is több dal: szatirikus hangvételű, világcsúfoló paródiák, morális tartalmú gyónás-versek, siratóénekek, szerelmi témájú, az élet szépségeit, a bor örömeit adó költemények latin nyelven (Például: **Ó, Fortuna..., Félre könyvek, doktrínák...**)

Carl Orff, XX. századi német zeneszerző a mű 24 verséből *oratóriumot* komponált.

Lexikon

reneszánsz, humanizmus, „*Memento mori*”, akrosztikon, számmisztika, transzcendens, legenda, zsoltár, értekezés, katekizmus, gótika, gregorián, rondó, ballada, skolasztika, homília, planctus, farce, tercina, Paulus, *Ora et labora*, *De profundis*, *Dies irae*, *Ecce homo*, Durandal, Pierre Abélard, román stílus, cansók